

BOGDAN L. DABIĆ

TVORBENI NASTAVAK -AJ U SLOVENSKIM JEZICIMA

U savremenom srpskohrvatskom jeziku znatno se povećao broj izvedenih imenica sa nastavkom -AJ. Ova ekspanzija pomenutog nastavka relativno je novijeg datuma, ako se uzme u obzir dužina vijeka našeg zajedničkog jezika — od ilirskog pokreta i Vuka Karadžića pa do danas. Naš istaknuti filolog T. Maretić registrovao je tvorbeni nastavak -AJ kao neproduktivan i slabo zastupljen. Tačnije rečeno: Maretić ga je zatekao u takvome stanju. U njegovoj »Gramatici hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika« kaže se: »...nastavak -AJ sasma je rijedak (u našem jeziku)«. Navode se zatim primjeri i u mjesnim imenima: *Bjelaj, Maglaj, Blagaj, Kosmaj*. U slavistici je inače poznato da je tvorbeni nastavak -AJ u apelativima dug, a u mjesnim imenima je kratak. Maretić dalje navodi: »Mnogo je običniji nastavak -JAJ».¹ Nakon toga upućuje nas na paragraf 342. pomenute gramatičke, gdje se kaže: »Nastavak -JAJ veže se s glagolskim osnovama, a riječi tako postale znače kakvu radnju ili stvar i ponajviše su složene s kakvim prijedlogom. Primjeri: *namještaj, naraštaj, običaj, okršaj, oproštaj, položaj, pomišljaj, porođaj, povračaj, slučaj, zavičaj* (upravo ono: na što se čovjek navikao). Prema *oproštaj, porođaj, položaj* očekivalo bi se i *dogođaj*, kako se nalazi dosta često u pisaca XVII i XVIII vijeka, a i danas ima dosta pisaca koji tako pišu; ali mjesto toga kao da je u narodu običnije *događaj* (prema glagolu *događati se*). Rijetke su imenice s ovim nastavkom bez prijedloga: *ležaj, mješaj, rođaj, vršaj*.«

Baveći se duže vremena slovenskim jezicima, pa tako budući stalno u dodiru sa tekstovima na ruskom, češkom i poljskom jeziku, opazio sam da tamo tvorbeni nastavak -AJ gotovo uopšte nije zastupljen. Tačnije rečeno: u ruskom jeziku vrlo je slabo zastupljen, a u zapadnoslovenskim jezicima gotovo nikako. Školske i naučne gramatike češkog i poljskog jezika ne iskazuju ga kao zaseban nastavak. Međutim, u opšteslovenskom jeziku -AJ je postojao kao zaseban tvorbeni sufiks. Evo šta o tome misli naš balkanolog i romanista P. Skok²),

¹ Vidi T. Maretić: »Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika«, str. 307. Izdanje Matice hrvatske, Zgb, 1963.

² Vidi: P. Skok: »Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika«, str. 15. Izdanje Matice hrvatske, Zgb, 1971.

sastavljač prvog potpunog etimološkog rječnika sh. jezika: »... -AJ je sveslavenski sufiks iz praslavenskog doba. Kao živ sufiks dolazi u svim južnoslavenskim jezicima, a od sjevernih u ruskom jeziku. Služi za tvorenje glagolskih imenica, tzv. Nomina actionis, ali apstraktno značenje može prijeći u konkretno (na primjer, *namještaj*)... Najrašireniji mu je oblik na -JAJ, pred kojim se glagolske esnove na *k*, *g*, *h* palataliziraju u *č*, *ž*, *š*. Služi najčešće za izvođenje od perfektivnih i s prefiksom složenih osnova.« U daljem razlaganju o ovome tvorbenom nastavku Skok dodaje: »Rijedak je (scil. nastavak -AJ) kod imeničkih osnova«³) i preuzima Maretićev primjer *naručaj* (od naručje) da bi ilustrirao svoju dodatnu tvrdnju.

U ruskom jeziku ovaj tvorbeni nastavak, koji je nekad bio opšteslovenski, danas je vrlo slabo zastupljen: takve su formacije СЛУЧАЙ, УРОЖАЙ i još nekoliko primjera. Budući da češke i poljske gramatike ne iskazuju -AJ kao zaseban nastavak (ne iskazuje ga čak ni ruska gramatika!), to znači da u zapadnoslovenskim jezicima završnu sekвенцу -AJ, ako je tamo uopšte sretnemo, možemo slobodno tretirati kao prost mehanički završetak riječi. Ovo zbog toga što ona u tim jezicima više nije tvorbeni nastavak — sa određenim semantičkim nabojem i koji bi se lako raščlanjivao.⁴) Prema tome, ostaje nam da ovaj nekađasnji »sveslavenski« nastavak pratimo u savremenom sh. jeziku. Ovdje je on imao sasvim drugačiju sudbinu negoli u ruškom jeziku i u zapadnoslovenskim jezicima. Naime, kod pisaca našeg jezika — i na istoku i na zapadu — tvorbeni nastavak -AJ doživio je pravi preporod, ojačao je i snažno se razvio.

Naše dvije školske gramatike, na kojima se vaspitalo nekoliko naraštaja filologa i drugih humanističkih intelektualaca, nejednako tretiraju nastavak -AJ. Zagrebačka *Gramatika hrvatskoga ili srpskog jezika* trojice autora (Brabec, Hraste, Živković) pominje ga među tvorbenim nastavcima za izvođenje *apstraktnih* imenica. Ništa se ne kaže o njegovoj produktivnosti, ali je simptomatično da je on između svih nastavaka koji su tamo nabrojani (*-ba*, *-dba*, *-tva*, *-nja*) izdvojen na prvo mjesto. Rekao bih da razlozi za ovakav njegov tretman nisu samo u abecednom poretku slova.⁵) Stevanovićeva školska gramatika ne tretira ga kao zaseban tvorbeni nastavak, ali ga zato naširoko razglaba njegova velika gramatika sh. jezika, koja je namijenjena slavistima i uopšte filolozima. Razlozi zbog kojih zagrebački sastavljači školske gramatike pominju nastavak -AJ, a Stevanovićeva školska gramatika ne iskazuje ga, mislim da će biti u ovome: 1) tvorbeni nastavak -AJ bolje se i razvio na hrvatskoj strani, jer je tamo književna tradicija elastičnija — kad je u pitanju kovanje novih riječi, 2) Stevanović u školskoj gramatici sh. jezika navodi izričito najproduktivnije nastavke za tvorbu imenica(a u ono vrijeme mislio je, vjerovatno, da je -AJ produktivan

³ Vidi P. Skok: »Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika«, str. 16. Izdanje Matica hrvatske, Zgb, 1971.

⁴ Uporedi u našem jeziku riječi kao što su: *belaj*, *saraj*, *maheraj* i sl., gdje se -AJ ne raščlanjuje kao zaseban nastavak.

⁵ Vidi *Gramatiku hrv. ili srp. jezika* trojice autora, str. 164.

nastavak, ali da ipak nije od najproduktivnijih). U svojoj velikoj gramatici našeg jezika Stevanović kao da je evoluirao u vrednovanju tvorbenog nastavka -AJ u sh. jeziku, pa mu je posvetio i više pažnje.⁶)

Danas, je međutim, nastavak -AJ dosta produktivan i veoma živ u književnom sh. jeziku. Ako je u Maretićevo vrijeme on zbilja bio sasvim rijedak, danas već sada u vodeće tvorbene nastavke, sa dosta izdiferenciranim semantičkim nabojem i sa gotovo nezamjenjivom izražajnom funkcijom. Taj razvojni put od sasvim rijetkog nastavka, koji se oslanjao na svega dvadesetak riječi, ovaj tvorbeni nastavak prešao je za svega 50 godina. Za opštu lingvistiku i za istoriju jezika to je relativno brzo. Danas se broj riječi u književnom sh. jeziku koje su izvedene pomoću nastavka -AJ više ne mjeri na desetine već iznosi na stotine. Matešićev »Obratni rječnik hrvatskosrpskog jezika« nudi nam povelik broj izvedenih imenica na -AJ.⁷) Ako neke od njih i odbacimo kao knjiške riječi ili kao poetizme (ili možda smatramo da nisu sve od njih podjednako zastupljene i rasprostranjene po čitavoj našoj govornoj teritoriji), opet će ostati znatan broj takvih imenica koje su gotovo u sveopštoj upotrebi. Istina, većem broju tako izvedenih imenica pripomaže i utisak koji nam sugerišu neke imenice, mahom stranoga porijekla, u kojima je sekvenca -AJ samo mehanički završetak riječi, a ne zaseban tvorbeni nastavak, koji se kao takav razaznaje i razgovijetno raščlanjuje. O tome će docnije biti više riječi. Daćemo »probrani« spisak izvedenica iz Matešićeva obratnog rječnika našeg jezika, po abecednom redu.

disaj	ležaj	osjećaj
dobačaj	nagovještaj	oproštaj
doticaj	nadražaj	opažaj
događaj	namještaj	pobačaj
doživljaj	naraštaj	podbačaj
domašaj	napadaaj	poremećaj
drhtaj	naručaj	pomišljaj
gutljaj	natjecaj	pokušaj
iskašljaj	nasrtaj	položaj
izdisaj	običaj	podražaj
izraštaj	obrtaaj	porodaaj
izvještaj	okretaaj	poticaaj
izražaj	okršaj	povračaj
izričaj	odsjaaj	prebačaj
ispračaj	odnošaj	premještaj
jecaj	održaj	predosjećaj
koračaj	opticaaj	predomišljaj
kliktaaj	otkucaaj	predumišljaj

⁶ Vidi M. Stevanović: *Srpskohrvatski jezik I*, str. 462. i dalje.

⁷ Vidi Matešićev »Obratni rječnik hrvatskosrpskog jezika«, koji u originalu nosi njemački naslov »Rückläufiges Wörterbuch... Tu su sadržane izvedene imenice na -AJ, ali ima i onih u kojima je taj nastavak doživio fonetičko proširenje, pretrpio morfonološka preobličavanja ili čak onih u kojima -AJ više i nije nastavak već samo mehanički završetak riječi.

prekršaj	stečaj	uviđaj
preobražaj	sticaj	umišljaj
pripašaj	suncostaj	udisaj
priraštaj	štrcaj	uštcaj
saobraćaj	tečaj	uzdisaj
sjaaj	titraj	vapaj
smiraj	treptaj	vršaj
sadržaj	trzaj	zapletaj
smještaj	ugodaj	zavešljaj
slučaj	uticaj	zagrljaj
snosšaj	uređaj	zalogaj
		zaveslaj
		značaj

I ovaj »birani« spisak imenica izvedenih pomoću nastavka -AJ sadrži stotinjak riječi. Stoga možemo reći da u novije vrijeme nijedan od naših tvorbenih nastavaka nije doživio takvu ekspanziju i uspon za relativno kratko vrijeme. Utoliko više ako se prisjetimo kako je on skromno startovao u samim počecima funkcionisanja našeg zajedničkog jezika. Od početka našega stoljeća, kad je Maretić uzeo da opiše Vukov jezik i jezik narodnih umotvorina, pa do danas — broj riječi koje su izvedene pomoću nastavka -AJ povećao se za deset puta! Svaki od filologa-slavista mogao bi sigurno udvostručiti spisak ovako tvorenih riječi, tj. »birani« spisak koji se nudi u ovome članku. A to nam mnogo govori u prilog osnovnih postavki teme koju razmatramo. Šta je to što je omogućilo tvorbenom nastavku -AJ da se tako razvije i da se prosto nametne našem tvorbenom sistemu nastavaka? To i jeste pitanje koje me odavno opsjedalo i na koje hoće da daje odgovor ovaj članak.

Razmotrimo najprije kome izražajnom sloju našeg aktivnog rječnika pripadaju izvedene imenice sa nastavkom -AJ iz našega spiska. Mali je broj onih koje su čisto narodne, ali naći će se među njima i takvih: *vršaj*, *zavešljaj*, *zalogaj*, *gutljaj*, *naraštaj*.⁸) Neke od njih su više poetizmi: *smiraj* (sunca), *treptaj*, *trzaj*, *uzdisaj*. Poznato je da je srpski pjesnik Laza Kostić, u svojoj pretjeranoj komociji kad je riječ o kovanju novih riječi, zloupotrijebio i nastavak -AJ. To je indirektni dokaz da se ovaj nastavak utvrdio najprije u pisanoj riječi, stihovanoj i proznoj. Ovo je dalo povoda našem nenadmašnom parodisti Stanislavu Vinaveru da u Kostićevom duhu sačini stihove koji sadrže tražene i svjesno načinjene kovanice toga tipa:

»Pomame divlje plamen *mahnitaj*,
Odmahnuo je sevom kroz *pospaj*,
Mahune misli mehom prepukle-
Zurlama svisle, zbrkom prozukle.
Gde su gresi *negrešaja*,

⁸ U visočkim selima, srednja Bosna, čuo sam i riječ *oteljaj*: 'krava je pred oteljajem'. Kod Kočića nalazimo imenicu *pružljaj* (*volovâ*) kao mjeru za razdaljinu; to je onoliko koliko su dugi volovi zajedno sa upregnutim priborom.

Kad trubila *narušaja*
U pokidu lednih slada
Svlad otimlju rušigrada?⁹⁾

Ko može reći, od načitanih čitalaca, da ova Vinaverova parodija ne zvuči savršeno kostićevski?! A parodista je to postigao, između ostalog, i time što je pronicljivo zapazio jedan tvorbeni manir kod romantičarskog pjesnika. Sve nas ovo upućuje na zaključak da se tvorbeni nastavak -AJ u našem novijem književnom jeziku učvrstio najprije kod pjesnika i književnika, a zatim i u naučnom jeziku. I zbilja, velik broj ovakvih izvedenica jesu riječi književne i knjiške: *suncostaj*, *vodostaj*, *izričaj*. Neke od njih su okazionalne, a druge su kovanice često idiomatične prirode. Svemu ovome valja dodati još i to — da je izvjestan broj ovako izvedenih imenica potencijalno postojao i prije afirmacije nastavka -AJ. Takve riječi, koje egzistiraju nekako skriveno i samo kao moguće, stalno pritiču u književni jezik — kod svih produktivnijih nastavaka. Ovo se dešava zbog semantičkog i morfološkog grupisanja riječi izvedenih pomoću zajedničkog nastavka.

Opšta lingvistika, međutim, uči nas da nijedna tendencija u razvitku jezika — ma na kojem planu to bilo — neće moći da se razvije i učvrsti *ako za nju nije stvoreno i pripremljeno mjesto u sistemu*. Pošao sam od ove teorijske pretpostavke i dugo tragao za čisto jezičkim razlozima neviđene ekspanzije tvorbenog nastavka -AJ u srpsko-hrvatskom književnom jeziku. Moram da kažem, u tome mi je mnogo pomoglo poređenje sa ruskim jezikom. Naime, u ruskom jeziku se mnogo upotrebljavaju *glagolske imenice* na -NIE i na -TIE. U savremenom ruskom književnom jeziku to je znatno izraženije negoli u našem jeziku. Ovaj manir ili navika u ruskom književnom jeziku primljeni su iz crkvenoslovenskog jezika, jer je u slavistici poznato da je ruski književni jezik nerazgraničivo isprepleten sa staroslovenskim jezikom ruske redakcije. Prisjetimo se samo kako nas vrsni rusista Rad. Košutić često upozorava da, pri prevodenju sa ruskog jezika, izbjegavamo nagomilavanje glagolskih imenica u našem tekstu; takve imenice zbilja nam se nude iz ruskog originala. Ovdje ću za naše svrhe navesti samo jedan takav primjer. Tolstojeve rečenice iz jednoga hrestomatijskog odlomka »Rata i mira« Košutić predlaže da prevedemo ovako:

Они не боялись взыскания за неисполнение приказания или за самовольное распоряжение = Oni se nisu bojali *da će biti krivi što nisu izvršili ono što im je naređeno* ili što su o svojoj glavi izdavali *naredbe*. Мюрат послал адъютанта с требованием подкрепления = Mjurat posla ađutanta tražeći *potpore*.

Несмотря на известие о взятии флешей, Наполеон видел... = Iako je dobio *glas* da su šančevi zauzeti, Napoleon je vidio...

Атака резервов для прорвания (неприятельской) линии... = Napadaj rezerve *da se probije neprijateljska linija*.^{9a)}

⁹ Vidi knjigu S. Vinarev, »Pantologija«, str. 83. Izd. Nolit, Bgd, 1966.

^{9a} Vidi Košutić, »Ruska gramatika II«, izd. Naučna knjiga, Bgd, 1965, str. 191.

Da je Košutićeva opaska o pretjeranoj upotrebi glagolskih imenica u ruskom beletrističkom tekstu doista bila na mjestu, to je pokazala docnija evolucija ruskoga književnog jezika na tvorbenome planu. Slavisti koji su u stalnom kontaktu sa ruskim tekstom, pa ma oni i ne bili rusisti, mogli su zapaziti da je u modernom ruskom jeziku postao veoma produktivan tvorbeni nastavak -KA, -OVKA.¹⁰ Najčešće on ima značenje glagolske imenice, tačnije glagolskoga procesa. Takve su imenice: КОВКА (kovanje), РУБКА (sječa), ПОВЕЛКА (krećenje), ЗАКАЛКА (kalenje), ТРЕНИРОВКА (treniranje), ЧИСТКА (čišćenje), ПРОМЫВКА (ispiranje).¹¹

Šta je to uticalo na ruski književni jezik novijega vremena da se u njemu učvrsti tvorbeni nastavak -KA, -OVKA u značenju glagolske imenice, glagolskoga procesa i tome slično? Mislim da je razlog isti onaj koji je doprinio da se u sh. jeziku afirmiše nastavak -AJ. Poređenje dvaju blisko srodnih jezika, uz to sa sličnom kulturnoistorijskom i književnom prošalošću, pomaže nam da dođemo do uvjerljivog objašnjenja. Naime, ruski književni jezik bio je opterećen glagolskim imenicama i sličnim formacijama na -NIE i -TIE, pa se osjetila *potreba da se razbije tvorbeni monotoni*ja i da se pomenuti nastavci rasterete. A jezik je našao puta i načina da to riješi: stvoreni je, tačnije aktivisan sufiks -KA, -OVKA. A da je to zbilja išlo tako, dokazuje nam lakoća i relativna brzina s kojom je taj aktivisani nastavak uspio da se učvrsti u ruskom književnom jeziku. I više od toga: nastavak -KA, -OVKA počeo je, kao i raniji njegovi prethodnici, da poprima i značenje konkretnih predmeta. To je bio signal da se novi nastavak učvrstio i da je počeo funkcionisati u izrazu. A sve je to moglo da se odigra baš tako, jer je on bio *potreban tvorbenom sistemu* ruskoga književnog jezika. Iako sh. tvorbeni nastavak -AJ nije dostigao onu visoku produktivnost odgovarajućeg ruskog nastavka (scil. -KA, -OVKA), ipak je paralela sasvim na svome mjestu — baš u onim načelnim impulsima za oživljavanje i aktivisanje dvaju nastavaka o kojima je ovdje riječ. Oni su rasteretili inače preopterećene formacije na -NIE i -ČE u sh. jeziku i -NIE, -TIE u ruskom.

Prema tome, rasterećenje, toliko poželjno na obličkom i izražajnom planu, ostvareno je i time je stvar riješena na najbolji način. To i jeste ono što je dalo života dvama razmatranim nastavcima (našemu -AJ i ruskom -KA). Ovakve stvari dešavaju se u jeziku samo u onim slučajevima kad se u sistemu oslobodi mjesto za neki formant, a istovremeno pisci i gramatičari ponude nešto »dobro«. Razumije se, takvi slučajevi nisu česti u jeziku, jer ne može se vazda svjesno i namjerno uvoditi neki tvorbeni nastavak. Mora se nastojanje pisca i uopšte korisnika nekoga književnog jezika podudarati sa tendencijom u jeziku i sa njenim trenutnim stanjem u sistemu — na različitim planovima jezika.

¹⁰ Vidi Vinogradov, »Russkij jazyk (grammatičeskoe učenje o slove)«, str. 119 i 120.

¹¹ Vidi gramatiku ruskog jezika u izdanju Akademije nauka SSSR: »Gramatika sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka«, str. 68.

Slično je bilo i u srpskohrvatskom jeziku. I mada u našem jeziku nije onako česta upotreba glagolskih imenica, kao što je bila u ruskom prije nego što se tamo učvrstio nastavak -KA, ipak je i kod nas bila zavladała izvjesna jednoličnost u ovoj formaciji. Tako je i naš jezik nastojao da se nekako rastereti i da se unese izvjesna tvorbeno raznovrsnost. Napomenimo da su i *prave glagolske imenice* u sh. jeziku mogle poprimiti konkretno značenje: na primjer, *pečenje* (čak sa promijenjenim akcentom!) ili *oranje* (sa neizmijenjenim akcentom) — vidi u narodnoj pjesmi: »More, Turci, ne gaz'te *oranja*« (tj. uzoranu zemlju)! Onda neće biti čudno što će nastavak -AJ u još većoj mjeri ispoljiti težnju za označavanjem konkretnih predmeta: na primjer; *zavežljaj, ležaj, namještaj* i sl.

Pošto je u našem jeziku već postojao tvorbeni nastavak -AJ, koji je doduše bio funkcionalno zakržljao, onda se pribjeglo njemu. Samo tako možemo objasniti uspon pomenutog nastavka u književnom sh. jeziku. To je bio glavni uzrok, a razumije se samo po sebi — da su zatim stupili u dještvo i pomoćni ili dopunski činioi. Koji su to bili dodatni faktori što su snažno podržali aktivisanje i oživljavanje sufiksa -AJ u našem književnom jeziku?

Da bismo odgovorili na to pitanje, moraćemo malo više analizirati izvedenice sa ovim tvorbenim nastavkom, pa čak i sve one imenice koje ga sadrže pa makar on u njima i ne bio pravi (punoznačni) tvorbeni sufiks. Vratimo se sada onome šta su o tome tvorbenom nastavku kazali T. Maretić, P. Skok i M. Stevanović (ovaj posljednji u svojoj velikoj gramatici sh. jezika). Iako je u Maretićevo vrijeme tvorbeni nastavak -AJ bio »sasma rijedak« (njegova formulacija!), veliki filolog je još onda dobro sagledao njegove glavne osobine. Podsjetimo se šta je, po Maretiću, karakteristika toga nastavka: 1) da je sasvim rijedak, 2) da se veže sa glagolskim osnovama, 3) mnogo je običniji u proširenoj formi -JAJ, 4) riječi tako načinjene znače kakvu radnju ili stvar, 5) obično takve imenice imaju neki glagolski prefiks. Petar Skok u »Etimologijskom rječniku hrvatskoga ili srpskog jezika« registruje sljedeće karakteristike tvorbenog sufiksa -AJ: 1) da je to bio opšteslovenski sufiks, ali danas je živ samo u južnoslovenskim jezicima, 2) ponavlja Maretićevu karakteristiku tretiranog nastavka — da mu apstraktno značenje može preći u konkretno, 3) da je u apelativima -AJ *dug*, a u toponimima da je *kratak*. Oba istraživača slažu se u tome da je najčešći pojavni oblik ovoga nastavka varijanta -JAJ, ispred koje se *k*, *g*, *h* palatalizuje u *č*, *ž*, *š*.

Stevanović u svojoj velikoj gramatici sh. jezika ovako tretira tvorbeni sufiks -AJ: »Nastavak -AJ sreće se u izvesnog broja imenicâ m. r. s glagolskim opštim delom u osnovi koje najčešće označavaju nešto dobiveno vršenjem radnje osnovnoga glagola; *gutljaj, zavežljaj, zalogaj, osećaj, udisaj, izdisaj* — jesu: ono što se odjednom proguta, što se dobije zavezivanjem, što se jednom založi...¹²⁾ Ovo su upravo procesi dotičnih radnji, akcijâ koje se izvrše jednim pokretom, jednim

¹² Vidi M. Stevanović: »Savremeni srpskohrv. jezik« I, str. 462 i 463.

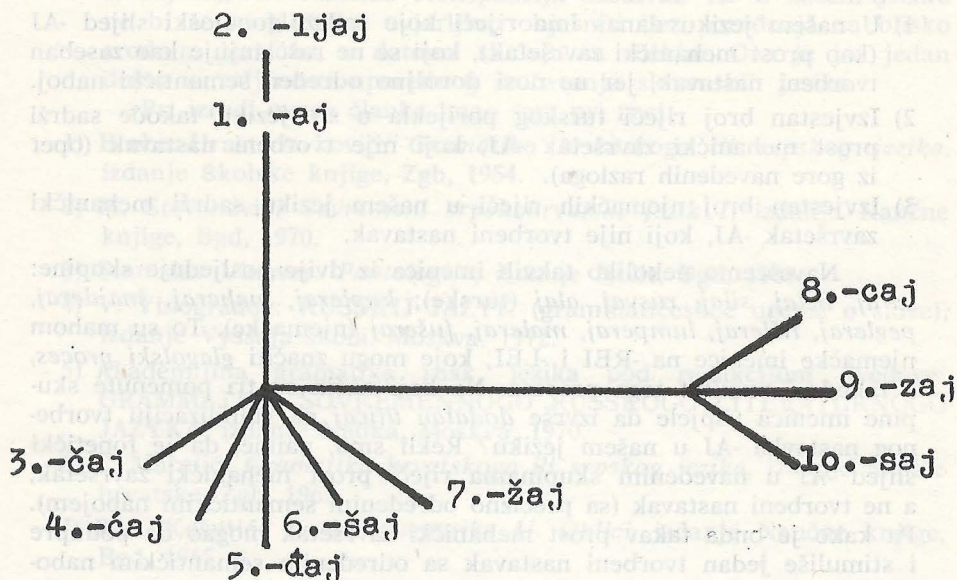
zamahom. I uopšte se može reći da se imenicama izvedenim nastavkom -AJ kada znače proces radnje (a one baš to često znače) obično iskazuje trenutni proces, izvršenje procesa, ali često i početak radnje.«¹³) Kao što vidimo, Stevanović je posvetio dosta pažnje ovome nastavku. Ako bismo htjeli da slobodno rezimiramo njegovo mišljenje o tome pitanju, onda bismo mogli reći ovo: 1) ističe se izvjesna jednokratnost i kratkotrajnost u značenju nastavka -AJ, 2) profesor Stevanović je prvi zapazio prozodijsku uniformisanost ovoga nastavka: akcenat je vazda na prvom slogu, i to kratkosilazni. Sa svoje strane mi bismo ovdje dodali još i to da su ovakve izvedenice gotovo uvijek trosložne i dvosložne. Skok i Stevanović dobro su objasnili ono što je Maretić samo konstatovao: naime, rastumačili su zbog čega se ispred proširenog nastavka -AJ uvijek razvijao palatalan suglasnik. U početku to je bio često fonetički proces, a u daljem razvitku nastavka on se sve više morfologisao; stoga palatalan suglasnik ispred -AJ danas smatramo morfonološkom činjenicom. Ranije se za takve slučajeve govorilo da je to analogija.

Danas je semantički naboj tvorbenog nastavka -AJ dosta raznovrstan, a takođe i stilsko sfera njegove upotrebe u tekstu: od riječi čisto narodskih: (*vršaj, zavežljaj, oteljaj*), preko knjiških i književnih (*ugođaj, domašaj*), preko poetizama (*smiraj, uzdisaj*) pa sve do terminskih imenica (*uvidaj, predumišljaj, prekršaj, održaj* — u pravu); *zapletaš, pobačaj, snošaj* — u medicini; *uređaj, namotaj* — u tehnicu; *nadražaj, osjećaj* — u psihologiji itd. Prema tome, biće ispravno ako zaključimo da u našem današnjem književnom jeziku *ima dosta imenica ovako tvorenih*, a sve su se one dobro plasirale i učvrstile u narodnom životu (svakidašnjem), u jeziku nauke i umjetnosti, u publicistici i novinarstvu. U Martićevo doba — razmeđe XIX i XX vijeka — broj imenica načinjenih pomoću tvorbenog nastavka -AJ iznosio je dvadesetak, danas se on penje do 200. Iz toga možemo zaključiti da je ovaj nastavak postao zbilja produktivan, možda i ne toliko numerički koliko stečenom navikom da tvorimo sve više riječi pomoću njega. A to je upravo najvažnije za njegovu živost i aktivnost u tvorbenom sistemu našeg jezika. Za svega 50 godina on je ojačao od »sasma rijetkog« (po Maretiću) do »relativno produktivnog« (po Stevanoviću). Mislim da nastavak -AJ u sadašnjem trenutku možemo već smatrati produktivnim i bez onoga ograničavajućeg priloga »relativno«, jer je njegova današnja zastupljenost u tvorbi imenica relativna samo u onoj mjeri u kojoj je *relativno produktivan* bilo koji naš tvorbeni nastavak (izuzev visokoproduktivnih i neproduktivnih).

Posebno valja istaći činjenicu da su svi istraživači dobro zapazili da se u svome čistom (neproširenom) vidu tvorbeni nastavak -AJ realizuje dosta rijetko. I u ranijim fazama našega zajedničkog književnog jezika najbolje je bio zastupljen prošireni nastavak -AJ, tj. u formi -JAJ ili u formi mek suglasnik + -AJ. Ovakve modifikacije i proširenja razvili su se u nekim izvedenicama fonetičkim putem (na primjer), *zagrljaj, rastegljaj*), a u daljem razvitku i funkcionisanju nastavka on

¹³ Ibidem, str. 463.

se mogao mehanički prenositi kao gotov formant i tamo gdje mu nije mjesto (na primjer, *gutljaj*, *zavežljaj*). Stožerni i glavni nastavak -AJ, oko kojega se grupišu njegove fonetičke, morfonološke i analo-
gijske varijante, postoji danas u desetak svojih ogranaka. Uzimajući stvar sinhronijski, to bismo mogli grafički predstaviti sljedećim crtežom:

Uporedi ilustrativne primjere:

- 1) zalogaj 2) zagrljaj
- 3) slučaj 4) poremećaj 5) događaj 6) vršaj 7) ležaj
- 8) doticaj 9) trzaj 10) uzdisaj.¹⁴⁾

Ovo bi bili donekle modificirani pojavni oblici u kojima se reali-
zuje tvorbeni nastavak -AJ u našem savremenom jeziku. Pošto su oni
svi proizašli iz zajedničkog polaznog nastavka -AJ, ispravno je da ih
smatramo njegovim proširenjem, ali ih moramo — radi jasnoće i
preglednosti — iskazati svaki zasebno. Ovo zbog toga što se oni osje-
ćaju kao varijante, fonetičke ili nefonetičke, stožernoga nastavka -AJ.
Istovremeno, oni se razaznaju i raščlanjuju kao nastavci ili bar karak-
teristični završeci.

¹⁴ Da ne bi ova shema izazvala nesporazum, dužan sam dati sljedeću napomenu: ovdje je dat sinhronijski presjek varijanti u kojima se danas realizuje tvorbeni sufiks -AJ; izuzev formanta -LJAJ, svi ostali koji su ovdje navedeni zapravo su *završeci*, a ne *nastavci*. Palatalni suglasnik razvio se na morfemskoj granici glag. korijena i nastavka -AJ.

Ostaje nam još da razmotrimo koji su to bili dodatni činioci što su omogućili tvorbenom nastavku -AJ tako nagao uspon i kako su oni pospješili njegovu afirmaciju. Vidjeli smo već da je glavni uzrok tome procesu bila situacija koja je nastala u sistemu tvorbenih nastavaka sh. jezika, isto onako kao što su slične prilike u ruskom jeziku predstavljale plodno i povoljno tlo za pravo bujanje nastavka -KA, -OVKA. Dodatni faktori koji su zaista pospješili razmah tvorbenog nastavka -AJ u srpskohrvatskom jeziku bili su sljedeći:

- 1) U našem jeziku danas ima riječi koje sadrže fonološki slijed -AJ (kao prost mehanički završetak), koji se ne raščlanjuje kao zaseban tvorbeni nastavak, jer ne nosi dovoljno određen semantički naboj.
- 2) Izvjestan broj riječi turskog porijekla u sh. jeziku takođe sadrži prost mehanički završetak -AJ, koji nije tvorbeni nastavak (opet iz gore navedenih razloga).
- 3) Izvjestan broj njemačkih riječi u našem jeziku sadrži mehanički završetak -AJ, koji nije tvorbeni nastavak.

Navešćemo nekoliko takvih imenica iz dvije posljednje skupine: *saraj, beĳaj, silaj, rusvaj, alaj* (turske); *kupleraj, maheraj, šnajderaj, pegleraj, tišleraj, lumperaj, maleraj, fušeraj* (njemačke). To su mahom njemačke imenice na -REI i -LEI, koje mogu značiti *glagolski proces*, a takođe i rezultat toga procesa. Na koji način su tri pomenute skupine imenicâ uspjele da izvrše *dodatan uticaj* na stabilizaciju tvorbenog nastavka -AJ u našem jeziku? Rekli smo, naime, da je fonetički slijed -AJ u navedenim skupinama riječi prost mehanički završetak, a ne tvorbeni nastavak (sa precizno određenim semantičkim nabojem). Pa kako je onda takav prost mehanički završetak mogao da podupre i stimuliše jedan tvorbeni nastavak sa određenim semantičkim nabojem? Mogao je, jer se u jeziku dešavaju slične stvari: naime, stvorilo se jedno čisto *fonetičko sazvučje*, koje i nije moralo da bude tvorbeno i semantičko. Međutim, i ovakve strane riječi uvećale su u našem jeziku broj imenica koje su sadržavale taj isti završetak (pa makar on i ne bio tvorbni nastavak). Jer poznato nam je još od De Sosira — da se riječi *grupašu i asocijativno*, a ne samo paradigmatiski.

U zaključnim razmatranjima o relativno novijoj ekspanziji tvorbenog nastavka -AJ u srpskohrvatskom jeziku možemo reći ovo:

- Inovacije u jeziku nisu uvijek nešto što bi i po supstanciji moralo da bude novo, već to mogu da postanu već postojeće pojave — kad se one intenziviraju i (re)aktiviraju. Zbilja, riječi i oblici u jeziku doživljavaju konjunkturu u sistemu, poput one što je ima čovjek kao član ljudske zajednice.
- Dalje, u jeziku se prima i lako učvrsti samo ono za šta je već stvorena situacija u sistemu — na pojedinim planovima. Naime, u oba razmatrana jezika, ruskom i srpskohrvatskom, bila se stvorila potreba za rasterećivanjem maloga broja nastavaka za izvođenje glagolskih imenica i njima sličnih formacija. (Ako razmatramo stvari dijahronijski, onda možemo reći da je ranije zapravo funkcionisao *jedan jedini nastavak* za tu svrhu; on se samo realizovao u više fonetičkih varijanata. Opšteslovensko -IJE ili -JE javljalo

se u ruskom jeziku u formi -NIE i -TIE, a u našem jeziku u formi -NJE i -ĆE). To je bio glavni uzrok da se u ruskom jeziku osnažilo -KA, -OVKA, a u srpskohrvatskom se aktivisao tvorbeni nastavak -AJ.

- Dopunski činioци gotovo uvijek se pridruže uz glavne, oni podržavaju proces i pospješuju ga, ali sami po sebi ne bi mogli imati takvo djeјstvo.
- I, najзад, brzi развитаk i експанзија настаvka -AJ u našem jeziku ne bi se mogli тако uvjerljivo објаснити без поређења са блиско сродним језицима, u datome случају са руским. Ово је још један доказ о ваљаности упоредног изучавања словенских језика.

Pri izradi ovoga članka imao sam pri ruci:

- 1) Brabec-Hraste-Živković: *Gramatika hrvatskoga ili srpskog jezika*, izdanje Školske knjige, Zgb, 1954.
- 2) M. Stevanović: *Savremeni srpskohrvatski jezik I*, izdanje Naučne knjige, Bgd, 1970.
- 3) Stanislav Vinaver: *Pantologija*, izdanje Nolit, Bgd, 1966.
- 4) V. Vinogradov: *РУССКИЙ ЯЗЫК (грамматическое учение о слове)*, izdanje Vysšaja škola, Moskva, 1972.
- 5) Akademijina gramatika rusk. jezika pod redakcijom Švedove: *GRAMMATIKA SOVREMENNOGO RUSSKOGO LITERATURNOGO JAZYKA*, izdanje Nauka, Moskva, 1970.
- 6) T. Maretić: *Gramatika hrvatskoga ili srpskog jezika*, izdanje Matice hrvatske, Zgb, 1963.
- 7) Rad. Košutić: *Ruska gramatika II. Oblici*, izdanje Naučne knjige, Bgd, 1965.

СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ СУФФИКС -АЙ В СЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКАХ (РЕЗЮМЕ)

Автор отталкивается от следующего положения: суффикс -АЙ очень слабо представлен в русском и в западнославянских языках (в польском и чешском). Поскольку известно, что этот суффикс является праславянским и общеславянским, автор пытается отыскать причины того, почему он стал так продуктивным в сербохорватском литературном языке. Упомянутый суффикс сербохорватского языка автор сопоставляет, на семантическом плане, с словообразовательным суффиксом -КА в русском языке. А именно: автор пришёл к выводу, что общеславянский суффикс -НИЕ, прибавлением которого во всех славянских языках творится отглагольное существительное стал в течение времени семантически перегруженным. Поэтому в русском и сербохорватском языках назрела потребность разгрузить его. Этой цели достигнуто в русском языке активизацией суффикса -КА (в значении процесса), а в сербохорватском языке активизацией суффикса -АЙ в том же значении.

В сербохорватском языке словообразовательный суффикс -АЙ чаще всего имеет значение глагольного процесса, но иногда он приобретает и значение конкретного предмета. Суффикс этот представлен и в народных говорах, но он особенно активен в литературном сербохорв. языке. Очень часто его используют в юридической и медицинской терминологии. Автор подчёркивает ту быстроту, с которой словообразовательный суффикс -АЙ утвердился в сербохорватском литературном языке.